

biblioteka **BALKANON #2**

ISUŠENA KALJUŽA
Janko Polić Kamov

Za izdavača:

Vladimir Manigoda

Glavni i odgovorni urednik:

Ivan Isailović

Urednik izdanja:

Goran Korunović

Pogovor:

Tihomir Brajović

Lektura i korektura:

Kontrast izdavaštvo

Dizajn korica:

Slavimir Stojanović Futro

Prelom:

Ivan Isailović

Štampa:

F.U.K. d.o.o. Beograd

Tiraž:

1000

Izdavač:

Kontrast izdavaštvo
Terazije 35, Beograd
info@kontrastizdavastvo.rs
kontrastizdavastvo.rs
www.glif.rs

JANKO POLIĆ KAMOV

ISUŠENA KALJUŽA

Priredio:
Goran Korunović

KONTRAST
Beograd, 2023

STARA I NOVA „ISUŠENA KALJUŽA”

Zašto je potrebno vratiti se *Isušenoj kaljuži* Janka Polića Kamova? Zašto je važno ponovo čitati delo nastalo tokom prve decenije XX veka, čudnom i nepravednom sudbinom publikovano tek skoro pola veka kasnije? I šta nam danas može značiti taj hrvatski pisac, u našoj kulturi prisutan, osim na studijama književnosti, verovatno još samo u čitalačkom iskustvu pojedinih zaljubljenika u modernu literaturu?

Kamov nije poznat i uticajan kao Krleža, niti voljen poput Ujevića. On je, međutim, autor koji je ostvario jedan od najoriginalnijih književnih opusa u prvoj polovini XX veka na južnoslovenskim prostorima. Iako je živio tek 24 godine, preminuvši 1910. godine u Barseloni, ostavio je iza sebe mnoga umetnički snažna, često provokativna i žanrovski raznovrsna literarna ostvarenja. Njegove pesničke zbirke, *Psovka* i *Ištipana hartija*, i danas odišu strelovitim vitalizmom, razbokorenim imaginacijom, tegobnom ponornošću i nespontanom subverzijom. U dramama je bio demistifikator porodice i društva, u feljtonima i člancima precizan i lucidan opservator. Kada se pak posmatra njegov pripovedački opus, može se zapaziti kako se jedan buran talenat, tokom kratkog stvaralačkog veka, transformiše iz kovitlanja narativnog toka u sve suptilnije psihologizacije i sve nijansiranije stilske realizacije. Sa Kamovljevom smrću, prekinut je umetnički razvoj koji je, u svojim poslednjim ostvarenjima, nagoveštavao autora koji bi se u zrelijim godinama verovatno pridružio najznačajnijim modernim pripovedačima južnoslovenskih prostora.

Kakvo mesto u takvom opusu ima *Isušena kaljuža*, roman nastajao između 1906. i 1909. godine, prvi put štampan tek 1957. godine? Značaj i vrednost tog dela možemo obrazlagati

iz dva ugla. Najpre, mnogim tumačenjima je pokazano da se *Kaljuža* može sagledavati u stvaralačkim/poetičkim okvirima rodonačelničkih romana evropskog modernizma i avangarde. Nije, dakle, neopravdano načine pripovedanja, formiranje romanesknog oblika i konstituisanje glavnog junaka Kaljuže razumevati u komparativnim relacijama prema npr. *Uliksu*, *Petrogradu*, *Zapisima Maltea Lauridsa Brigea*. Takvo poređenje bi, naravno, vredelo izvoditi sa svešću o estetskim dometima i dalekosežnim uticajima koje su ostvarili ovde prizvani veliki romani evropske literature. Kamovljev roman se, pak, u takvom kontekstu objavljuje kao svojevrsna sablast, kao široj publici svog vremena nevidljivo delo koje u sebi već sadrži umetnička sredstva konstitutivna za modernističko pripovedanje, dobrim delom i avangardna pre proboja same avangarde. Disperzivni, diskontinuirani i digresivni pripovedni tokovi, rast relevancije fragmenta, povlačenje zapleta pred izrazitijim fokusom na unutrašnje stanje glavnog junaka, umetnuti tekstovi i dekomponovanje harmonizovanog oblika pripovesti, esejističko-refleksivne deonice, prošivanje značenja subverzivnom ironijom, radikalno preispitivanje forme, želje i asocijacije junaka kao generativna jezgra naracije, kumulacija sadržaja koji pulsiraju između rasipanja i zgušnjavanja u autorefleksiji glavnog lika – niz je odlika koje svedoče da je roman nastalo u naponu prekoračenja, u nastojanju nadilaženja sopstvenog epohalnog trenutka.

Drugi ugao iz kojeg može da se sagleda vrednost i značaj *Isušene kaljuže* proističe iz upoznavanja protagoniste, Arsena Toplaka, tj. iz uvida u njegov unutrašnji život. *Isušena kaljuža* može da bude relevantna za savremenog čitaoca ne samo, dakle, načinom pisanja koji bi i danas – u vremenu senzacionalističkog književnog tržišta i umnoženih kreativnih radionica – delovao radikalno, nesvodivo i subverzino, već pre svega pogledom na svet glavnog junaka i njegovom specifičnom osećajnošću. Jer u aktuelnom epohalnom momentu – kada je čitalac pod pritiskom i konzumerističke logike i potrage za ubedljivim

književnim artikulacijama sopstvenih dilema i tegoba – portret Arsen Toplaka može da se ukaže kao svojevrsno ogledalo za stanje savremenog subjekta, kao odraz pristigao iz drugog vremena, sposoban da zahvati i objavi šta oseća čovek naše epohe.

Ko je Arsen Toplak? I po čemu nam je blizak? On je pre svega neko ko probava razne egzistencijalne obrasce u nastojanju da se utemelji u vremenu lišenom metafizičkog oslonca. On je neko ko u ponuđenim okvirima življenja – ljubavni odnosi, porodica, proces obrazovanja, društvene uloge – pokušava da profiliše svoj identitet. U tim stremljenjima, specifičnim za mnoge modernističke junake, Arsen se ukazuje kao subjekt prepoznatljiv po radikalnom ispitivanju svojih granica i predviđenih modela egzistencije. Nije, dakle, samo reč o priznavanju sopstvene nedostatnosti i nepotpunosti, već o dovođenju svakog identitetskog predznaka do pucanja. Posredi je raspirivanje samosvesti i autorefleksije na gorivu demistifikacije, provokacije, izvrtanja građanskih vidova življenja naglavačke.

U istraživanju svog unutrašnjeg sveta Toplak biva uslovljen bolešću (tuberkuloza), alkoholizmom, putovanjima, sukobima i polemikama sa okruženjem, pomućenjem racionalnih granica mišljenja. U takvim nestalnim okvirima, on vijuga svešću kroz raznorodna stanja i samospoznaje – otuđuje se od porodice, promišlja porive/fenomene poput kanibalizma, probava vidove seksualnosti strane građanskom moralu, „atomizira se”, razobličava prakse disciplinovanja u školi i društvu. Otud i ovakvo njegovo samoposmatranje: „Bacil u plućima, prevrat u mislima, apsurd u osjećajima, perverzitet u spolu. Individualizirah se: odijelih se od društva, debata, uličnjaštva, veselica i koketiranja. I rekoh: Ne znači li idividuum bolesnika? Nije li bolest uvjet individualnosti?”. Krećući se sve intenzivnije putanjom tabuiziranih iskustava/refleksija, stranim građanskom subjektu, Toplak sve evidentije, tokom odmicanja romana, spoznaje da ga ni jedan model egzistencije ne može utemeljiti. Preostaje mu samo njegov unutrašnji svet kao „isušena kaljuža”.

U završnom putovanju radi samog putovanja, bez konačnog odredišta, odigrava se specifično samooblikovanje glavnog junaka, nošeno na krilima suptilne i originalne ironije. „Ja nisam ja”, konstatuje Toplak jednu od formula moderne subjektivnosti, ostavljajući čitaocima da prosude da li je posredi konačan izlazak iz okvira razuma ili osvajanje vida egzistencije koji ne podleže pripremljenim građanskim oblicima življenja. Usled takvih sudara sa društvenim koordinatama i unutrašnjim ograničenjima, glavni junak *Isušene kaljuže* nosi tegobu koja, i vek nakon nakon nastanka romana, nije izgubila na aktuelnosti te koincidiра sa stanjem savremenog čoveka. *Stara kaljuža* Arsena Toplaka otud jasno korespondira sa *novom* kaljužom čoveka našeg doba. Toplak poseduje unutrašnji napon koji i mi osećamo pred mnoštvom „istina” koje nam se svakodnevno nude u javnosti, kulturi, politici. Za razliku od mnogih dela savremene literature koja nastoje da nam sugerišu prihvatljive i poželjne identitetske obrasce, *Isušena kaljuža* je roman radikalnog iskustva i radikalnog uvida u dinamiku naših unutrašnjih života.

Na kraju, jedna slobodna ocena. Mnogi pisci i kritičari s početka XX veka – Skerlić, Matoš, Dučić, Rakić, Vidrić, i mnogi drugi – poseduju, dobro je poznato, posebnu relevanciju i kanoonsko mesto u srpskoj i hrvatskoj tradiciji. Ipak, malo je umetnika moderne čija književna dela i danas intenzivno komuniciraju sa iskustvima i dilemama savremenog čoveka. Pored Borisava Stankovića kao najvećeg pripovedača moderne, pored Disove vanvremenske poezije i Cankarevog dramskog dara, Kamov je jedan od retkih koji se snagom svoje imaginacije može pridružiti tom uskom krugu pisaca.

Goran Korunović

Isušena kaljuža

Prvi put objavljeno: 1957.

NA DNU

Dio prvi

U malenoj, ispratoj flašici poslao je Arsen nekoliko pljuvački na analizu svojem liječniku. On je bio dobio plućni katar, izbacujući dnevno čitave tucete žutih i punih komada. Arsen ih prispo-dabljaše koralima i spužvama, tako bijahu izdjelani. A za boju govoraše da je žuta kao kanarinac ili žganac. Nije on podavao osobite važnosti svemu tome i već se je bio smirio s mišlju da je to kronični katar koji neće ni proljetno sunce presušiti.

Jer eto – proljeće je tapkalo mladim, nestašnim noškama, obavitim u sjajnim čarapama. I šuma je listala kao da iza okanca proviruju nosioci ženske mladosti. I ptice se natrkivahu dječjim ćeretanjem noseći let kroz granje kao djevojče, što zavija suknju, a sve na njoj govori da je za udaju. I prve kapi znoja virkahu ko polucije sazrijevujuće mladosti. Arsen je gledao cijelu tu proljet od neba do zemlje, hvatajući se očima lijetanja oblaka, što su raskuštrani prolazili nad njim, bijeli kao nevinost i puni kao suza. A on je samo pljuckao zemlju, ne štedeći djevice, što srtaše u ogrljaj temperamentnoga sunca.

Arsen se je tome smijuckao. „Govorahu: proljeće, proljeće – a proljeće je došlo i sve ostade pri starom.” Preturio je zimu čitajući, drljajući i psujući. Liječnik mu zabrani pušiti, a Arsen, videći da je bez pušenja svako liječenje dosadno, primi se iz prikrajka jedne cigarete, a jedna čaša vuče drugu. Onda je počeo izlaziti, najprije gegavo kao seoske ekipaže, pa sve čvršće, sve stalnije do automobila. Nosio je i štap, ali više od nervoznosti, negoli od nužde. On je dapače počeo zalaziti i u gostione i pronašao da pijača na katar ugodno djeluje. Arsen je to sa žarom dokazivao: „Evo, prospavaš se, a izjutra se raskašlješ i sipaš kao iz rukava. A glavno je da se nepotrebno i trulo izbaci.” Njegovi drugovi od čaše kimahu dobrodušno glavom slušajući njegova oduševljena

razlaganja koja svršavaju: „A što je još glavnije, iza pijače dobi-
ješ apetit, a apetit, braćo, apetit je sve!” I dobivaše apetit – štono
riječ – mladoga šteneta. To je bio veliki argumenat kod njegove
majke. Majka kao majka. Njoj je prvo da njezina djeca imadu
apetit, pogotovo kad sama kuha.

Uopće, Arsen je s pravim zanimanjem promatrao čitavi taj
„kataralni proces”, a kako je bio neke vrsti piskarala, on je tu
uhvatio mnogu prispodobu. Primjerice: „Tamo se bio nadvio gust
i mastan oblak, što izgledaše kao katarska pljuvačka, tek što bi-
jaše bijele boje.” „A zvono zazveči ko sazreo katar.” „I Matija se
Prugovečki tako nadme, kao da se raskašljao u društvu, gdje ne
smije da pljune.” A kao što katar, tako i sve one nuzgrednosti od
diareje do stitichezze. Tako je on prigodne pjesme nazivao kro-
ničnom lijavicom, a za literaturu volio je od uobičajenog „steril-
na” upotrebljavati „stitična”.

Ali jednoga dana – onako od slučaja – zapazi da je bacio krv.
Čistu krv. I prije bijaše po koja pljuvačka isprepletana rđastim kao
željezo prutima, ali tome ne podavaše nikakove važnosti. Sada bijaše
to mrka, čista krv. A u prsima je kuhalo, u grlu je vrelo. Progovori,
i glas mu se pričini sasma drugim. Nikada ne začu takvog zvuka.
Razbit, mlak ko pištanje razvodnjelog tla. Kašalj ne presta. Htio je
udisati zraka, ali stade se i više gušiti kao da čitavi njegov organi-
zam ne podnaša ni svijetla ni svježine ni zdravlja. Krv!

Utihnulo se, lego i počinuo. Bijaše pod „krvavim dojmom”,
što tako porazno djeluje na čovjeka. Nije se tješio da je to iz
grla, iz zuba, iz nosa, jer je odmah osjetio, da to krvari pluće,
da ne podnaša hladnoga zraka i da malakše. Bio je uvjeren da
se njegova bolest evolucionirala, i odmah je pomislio na smrt.
Ona mu se pričini turobna i sažali se samome sebi. O staklo se
već hvatalo crno noći, u sobi bijaše hladno i ukočeno, samo je u
njemu vrelo i kuhalo.

I drugoga se dana otpravi k liječniku. On se nije bio prepao.
Dapače, osjećajući ovo nešto novo, postane znatiželjan. A li-
ječnik ga je pregledao i konstatirao da pluće nije povrijeđeno.

– To se je žilica otvorila i morate nastojati da je i opet ne iza-zovete. Mir, počivanje, neuzrujavanje. Najbolje da proležite ne-koliko dana, a nada sve suzdržavajte se od kašljanja. Jedan gutljaj friške vode, a ovo (tu je propisao lijek) svaka dva sata jednu žlicu. Čuvajte se nagle promjene temperature, a po ovakim vremenima ne izlazite. Čekajte sunce...

Sunce je uistinu bilo već od dva dana zastrto gomilom obla-ka, što su na mahove sipali sitne kaplje kao da ih sa njih truni vjetar. „Čekati sunce!” I on je odlučio čekati sunce. Začas mu se dapače pričini da je našao svrhu životu. „Boriti se s njom!” Vidio je neprijatelja i osjetio sav čar borbe. I dižući se pogleda bradato lice liječnikovo i progovori sa zanosom:

– Gospodine liječniče! Ja bih želio da mi iskreno kažete, je li to tuberkola. Poslat ću vam na analizu... Budite iskreni. Ja sam Primorac, nisam melanholik. Ako se ustanovi bolest, ja ću se tek onda primiti čvrsto liječenja. Razumite!...

On je još govorio. Htio je potpunu istinu, zaći u sve tajne svo-jega neprijatelja, i liječnik ne podnese njegovog nasrta.

– Pošljite – reče.

I on pošlje, a liječnik izjavi da je zaraza tu. Arsen se ni sada ne prepade. A s pomisli da je zaražen, osjeti ono novo još jače. On je neprijatelja imao na dohvat i maštajući o njemu izdaleka, činja-še mu se grozan do užasa. A sad ga je prozreo i ništa ga užasna ne zahvati. Smrt mu se pričini tako jednostavnom i običnom, te se čudom nasmijao svojim pjesmama koje ni ne bijahu dru-go, no krik vjekovanja, otpora, života. Izdaleka, gledajući u ralje proždrljive nemani – on je se prepade. Ateista imadijaše da pri-zna veliko ništa od svega svojega: krvi, misli i mesa. Htio je živjeti i vjerovaše da živi. I u klicanju životu zaboravi na smrt. Ponašaše se kao zaborav bluda, kao ekstaza mase. Ne bijaše dubok; bijaše širok. Plovio je površinom, plovio po sebi i rijetko, na mahove, od slučaja zaronjivao bi u sebe i odmah izmiljio na vrh. A sada mu postane jasno da je zaražen; da ima u njemu nešto, što se ne da prosuditi iz njegovih pjesama, iz njegova smijeha i njegovih

lakah razgovora. Bacil je u njemu, razorni bacil, što se baca blatom na rimu njegovu i ideju njegovu. On već nije pristupačan društvu, ne smije pljuvati na pod, ni piti ne smije iz druge čaše.

Takav je bio otprilike njegov pogled, što ga je plaho bacio na sve oko sebe. I ne poništi se. On je osjetio svu snagu svoje nutrine, što ga je stala skupljati oko sebe. Jer tu bijaše poprište njegove borbe, njegovih zamišljaja, uspjeha i poraza. Ovo je bolest, što osamljuje čovjeka, odstranjuje iz društva i posvećuje sebi samome.

Tek je kasnije počeo pomišljati na svršetak. Jer njegove misli ne bijahu sklad, zaokruženost i logika. One se, istina, izvijahu jedna iz druge, ali si zato ne bijahu nalik. (Sin je drukčiji od oca, a nema toga koji bi zadero u dugu prošlost da iznese zakon hereditacije.)

Duga bijaše ta prošlost. Mrka, mutna. Kao oblak u noći s rijetkim bljeskovima. Arsen nije još počeo prebirati po njoj, jer ne bijaše dovoljno sređen ni sabran. A čuvstva bijahu nalik mislima. Ne bijahu burna. Tiha i mutna. Kao oblak. Budućnost mu se ukazivaše bez turobnosti, kratka kao proljeće. On je mislio: umrijet ću, ali ću umrijeti kao čovjek. I onako se nabacano pojave u njemu dvije misli: „Punoća života i jest kratka, jer radi se o tome: ispiti vino jednim gutljajem i osjetiti svu slast alkohola – ili na mahove, kao dobrodušni staračac i solidni želuci. A živjeti znači razumjeti svoje doba i živio ja sto godina kao fratar, bio sam svejedno mrtav od poroda.”

Njegova majka bijaše kao svaka majka. Udovica od dvije godine, življaše nešto od pripomoći bratove, nešto od starijeg sina prehranjujući sa tim i Arsena. On se je nazad nekoliko mjeseci vratio kući ostavivši svoj agentski posao, a oboliv ostade tako.

Njegovoj majci bijaše pravo. Kao što je ocu milije imati sina uposlena u svijetu, tako je majci milije imati ga besposlena kod kuće. On bijaše još jedini koji potrebovaše nju, a to je bilo ono što joj ispunjavaše nekim smislom besmisleno življenje. Jedna joj kći bijaše udata za profesora Magdića, a sve drugo pomrije

tijekom tih trideset godina bračnoga života. I ona se dade u službu najmlađemu sinu hvatajući ga za sebe, zavidna ženama, knjigama i drugovima koji ga otimahu. Njezina je zavist bila nekaka podla krepost koja s ljubavi rađa mržnju od kleveta, ogovaranja i laži. Kad bi u noći ostao do kasna vani, ona je tad imala jednoga neprijatelja: bio je to onaj s kime bi se Arsen zadržao ili onaj, što bi ona zamišljala da joj ga zadržava. Ona nije ni rasuđivala ni pitala, je li to zaista taj i taj; njoj bi samo sinulo koje poznato lice i odmah bi oko njega skupila svu žuč neegoisanog altruizma.

Arsen ju je osjećao i razumijevao. Ona mu je dala život; ona bijaše prošlost. Sad mu je ona smetala životu; razbijaše mu sadašnjost. Njemu je sad bila suvišna; bila mu je zapravo ništa, ali on njoj ne prestajahu biti sve. A dnevice bijahu zajedno, i tu je Arsen počeo zadirati u taj ogorčeni nesklad osjećajući njezinu ljubav, što se hvatala njegove egzistence, osjećajući suvišnost i u vječnoj trzavici da skine teret sa sebe. Cijela ta borba bijaše pritažena, tek kadikad primajući otvoreni biljeg sukoba koji je ubijao nju i ogorčavao njega. Majka i sin – sin i majka pružahu prizore najbrutalnijih sukoba, zavisti i mržnje.

Njegov brat Julije bijaše trgovac. Braća bijahu u prikrivenoj antipatiji: bijahu tuđinci po idejama i nagnućima, a osjećahu vez krvi, jednih roditelja i jednoga stola.

Sestru Jelku rijetko vidjevaše i zato je prama njoj bio puniji stiskajući joj katkad bijelu, pjenušavu ruku, kao da ga baš podilazi ljepota sterilne žene koja je družica strancu, profesoru iz povijesti i ljubomornome učenjaku s vječno nakupljenim obrvama.

A Jelka bijaše lijepa, razvita, crnokosa. U hodu se svijaše kao da ni nema kostiju. U nje je bio uvijek miris haljina izmiješan mirisom kosa i meso podrhtavajući kao hladetina. Nije bila ružmena. Lice bijaše bronzano kao da ga osvjetljuje tama s očiju; a usne se prćile, mrko-crveno kao grožde. Ali nada sve bijahu zamamna njezina uda, jer ona je umjela slučajno prebaciti nogu

preko noge, svinuti se o koljenima ili pritegnuti suknju kao rođena kokota koja nije ni pomislila da time privuče muškarca.

Profesor mu bijaše oduvijek nesnosan. On je rado govorio o etici koju ne skrši ni historija. Ali još je radije veličao razumnost koja sastoji u tome da lumpaš cijelu noć, a da se ne opiješ. Kad je htio da razgovara učenjački, hvatao se etike a kad je htio začiniti govor duhom, govoraše o razumnosti. U školi bijaše uvijek razumna etika, pa je u nižim razredima udarao đake nogom da si ne ozlijedi ruke.

Ujak bijaše sasma drukčiji. Po zanimanju graditelj, bijaše u razgovoru prostak, sa ženom žandar, u politici cinik, u vicevima bez duha, a u samom životu jedan ogroman vic. Zato nije ni znao zašto se oženio, kad ne bijaše kadar ljubiti, kad nije htio djece, a žena mu bijaše po vlastitom uvjerenju teret, koji je trebalo nositi i još plaćati.

Njegova žena, milostiva Gorup, kako ju je sam nazivao i zahtijevao da je tako svaki zove, bijaše anemična i puna kao vrč budjevojičke pive, dobra i meka kao palačinka, a ljepušasta kao žena, što ljubi svoga muža koji ju katkad ošine u vinskom zanosu i draga pred ljudima u trijeznosti.

Arsen sa svim tim ljudima ne zađe u razgovor dublji od obje-da, cirkusa i politike. O sebi ne govoraše nikada, a o njemu su imali svi jedan pojam. Kad se ispostavila bolest, onda mu svi dotrčaše sa savjetima, jednakom zauzetošću i shvatanjem. A on je samo mahnuo glavom, primio se nekake „kućne higijene” i shvativ da je sve u tome: „reagirati na rastrovno djelovanje bacila sa dovoljno jakosti i spreme” – hranio se i čas poživio uredno.

I

U prvom katu iste kuće služila je jedna zdepasta, smijuljasta djevojka, s oparenim, crvenim rukama. Bila je zažarena kao soldatuše, a stidjela se od radosti kao sluškinje. O proljeću obukla

crvenu haljinu, što je titrala na njoj kao od uzbuđenja. Arsen je ovaku sretne i još napola konvencionalan ne prođe bez opaske kraj nje. On je još držao da je njegova *dužnost*, dužnost mlada čovjeka, osloviti za prvi put svaku ženu koju sreća češće izazovnog rumenila i usana, drugi je put dirnuti, a treći bar poljubiti.

– Veseli ste, eh!

– Nisam.

– Šta vam fali?

– Dragi...

U proljeću sluškinje obično ovako odgovaraju. Hodnik je bio u polutmini, a u tu polutminu zujahu njihove iskidane riječi. Arsen priđe bliže i obuhvati njezina pleća, što mu se pričinije podrhtavajuća. I gledajući joj u lice, zahvati nekoliko crta oko usana, što iskazivahu preranu starost i podavahu izgled glup i neistesan. Dirao joj se sisa, velikih, ispoljenih kao mjehuri, ali ne osjeti strasti. Ona mu se podavaše otimajući, uzbaciv glavu naho. A Arsen je samo poljubi u kose i srdit na mlaki svoj cjelov iziđe napolje.

Zrak je bio oštar, nebo staklasto, sa zadnjim rujem o zapadu. Arsen podigne ovratnik i brzo zakorača ulicom. On nije ni imao druge namjere, ali ga svejedno cjelov porazi. „Ovakav cjelov! Jesam li ja poljubio ženu ili muškarca? A bijasmo sami... i kad se uzme... nijesam cijele zime... Je li to impotensa? Ili je sušica već počela da djeluje?... Ali to je glupost! Šta to ulazi? Ili je to intelektualnost? Glupost! Same gluposti! Nije impotensa, jer zašto me uzrujava?” – Tu stane i pogleda u prolaznike. On je pomislio na svoju sestru i odmah prestao misliti. „Šta je to sada? Šta?” I hotice stade pomišljati na svojega prijatelja Nikšića, zabavljen jednom tričavom misli, hoće li ga naći kod kuće. „On je rekao u šest, a već je pola sedam. Ako ga ne nađem, potražiti ću ga u gostioni *K lavu*. Tamo on obično večera. Obećao mi nekake knjige. Čekaj... uzet ću...” On je brzo mislio, kao da se zabrblija. „A kćerka trafikantice? Vidiš, zašto me i ona uzrujava, baš kao i sestra...”

Tu ga obuze srditost i stade fićukati udarajući štapom o trotoar. Bio je uvjeren da ne misli ni na sestru ni na trafikanticu, i počeo se zanimati, kako čovjek može da misli na što hoće i može dapače reći: vidiš, na to ne mislim.

Na zaokretu naiđe na hrpu ljudi, što su vikali silne „abcuge”, pomičući se polako naprijed. Arsen se zagleda u njihova otvorena usta i postane mu neugodno. Čekao je dok prođu, pomnjivo gledajući u svakoga, ali ni jednog lica ne upamti. Njegove misli bijahu drugdje, nije ni znao, gdje. I kad su ga oni obišli, on je još stajao i tek na zapovijed stražara krene dalje, govoreći na sav glas:

– To je bezobrazluk! To je bezobrazluk!

Da su ga radi te riječi uhapsili, on bi bio iz uvjerenja rekao: to ja nisam vikao. Ali stražar ne pođe za njim; stao je na njegovo mjesto i puhnuo kroz nos... A Arsen je išao grdeći svejednako. Jedan ga gospodin sustavi:

– Šta je to bilo?

– Bezobrazluk! Eto! Ljudi izjavljuju svoje negodovanje, a policija svoju prostotu. Zar se više ni vikati ne smije? A šta se onda smije? Gutati, jelte?

Oko njega se skupilo nekoliko znatiželjnika.

– Ja sam stajao na uglu. Mirno dakako – i promatrao. Lažem, nisam ni promatrao. Najposlije, zašto sam ja stajao, to spada samo na mene. Ili se već ni stajati ne smije? Ne smiješ stajati, ne smiješ vikati, a šta onda smiješ?

– I samo ste stajali – čuo se glas. – Pa to još nije nikakav bezobrazluk!

– Dakako da to nije. Ali gurnuti čovjeka i reći mu „marš”, to može biti fino ponašanje za psa, ali ne za mene.

– A što to vi? Niko ni ne kaže da je to u redu.

– Pa šta, gurnuti – oglasi se jedan deran. – Mene je sabljom!

– A – gospodin se je odalečio.

– A, a – jarnosno poviče Arsen, a publika za njim.

Neki se nasmijaše, a onda i Arsen, videći da je to najumjesnije, prasne u smijeh i krene dalje.